

УДК 341.1

ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ МІЖНАРОДНОГО ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Білокурська О. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Чернівецького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-
економічного університету

Анотація: У статті аналізуються питання взаємодії міжнародного права з конституційним правом України. Розглядаються теорії співвідношення національного і міжнародного права. Деталізується механізм імплементації норм міжнародного права у конституційне право України. Показано взаємодію конституційного права України та конституційного права ЄС. Із метою збереження норм міжнародного права, що імplementовані в конституційне право України пропонується, створювати механізми їх реалізації на практиці.

Ключові слова: міжнародне та конституційне право, теорії співвідношення національного та міжнародного права, імплементація норм, міжнародний договір, верховенство права, механізми взаємодії, конституційне право ЄС.

Анотация: В статье анализируются вопросы взаимодействия международного права с конституционным правом Украины. Рассматриваются теории соотношения национального и международного права. Детализируется механизм имплементации норм международного права в конституционное право Украины. Показано взаимодействие конституционного права Украины и конституционного права ЕС. С целью сохранения норм международного права, имплементированных в конституционное право Украины, предлагается создавать механизмы их реализации на практике.

Ключевые слова: международное и конституционное право, теории соотношения национального и международного права, имплементация норм, международный договор, верховенство права, механизмы взаимодействия, конституционное право ЕС.

Annotation: The interaction of international law with constitutional law of Ukraine is analyzed in the article. The survey of theories of national and international law is made. Mechanism of implementation of international law in constitutional law of Ukraine is detailed. We considered the interaction of constitutional law of Ukraine and constitutional law of EU. In order to preserve the norms of international law, constitutional law implemented in Ukraine we offered to create mechanisms for their implementation in practice.

Key words: international and constitutional law, theory of correlation of national and international law, implementing regulations, international treaty, rule of law, arrangements, EU constitutional law.

Україна входить у світову спільноту, зобов'язуючись співпрацювати в рамках міжнародних організацій, покладаючи на себе та виконуючи обов'язки, що впливають із загальновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних договорів, учасником яких вона стає. Беручи на себе обов'язки міжнародного характеру, держава повинна приводити свою систему законодавства до відповідності з принципами та нормами міжнародного права. Як звертає увагу Б. Л. Зімненко, взаємодія міжнародного та внутрішньодержавного права носить взаємообумовлений характер, зміст якого полягає в тому, що на сьогодні реалізація міжнародного права не може бути належним чином забезпечена без допомоги внутрішньодержавного права, як і останнє, буде відчувати значні труднощі у функціонуванні без сприяння міжнародного права [1, с. 9]. І хоча в юридичній науці виокремлюють кваліфікуючі ознаки внутрішньодержавного, тобто національного, та міжнародного права як двох самостійних правових систем [2, с. 348], разом із тим існує доволі багато теорій співвідношення національного і міжнародного права та форми їх взаємодії. Крім того, постійно зростаючий вплив норм міжнародного права на прийняття значної кількості законодавчих актів, на існуючий правопорядок у суспільстві, а також бурхливий розвиток інноваційних процесів, що викликають імплементацією норм міжнародного права в чинне законодавство України та ряд інших чинників є підставами виникнення наукового

інтересу щодо питань взаємодії міжнародного та конституційного права України.

Загалом в юридичній науці значна частина наукових праць присвячена безпосередньо дослідженню питань взаємодії та співвідношення міжнародного і національного (внутрішньодержавного) права в цілому. Вагомий внесок у вивчення проблеми зробили такі відомі вчені-науковці, як Ю. О. Волошин, В. Н. Денисов, Б. Л. Зімненко, І. А. Конюхова, Л. А. Луць, Р. А. Мюллерсон, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабінович, О. В. Скрипнюк, Ю. А. Тіхоміров, Ю. М. Тодика, В. Л. Федоренко, С. В. Черніченко та інші. Разом із тим, дослідженню питань взаємодії міжнародного та конституційного права України приділялося значно менше уваги в теорії вітчизняного конституційного права.

Метою статті є дослідження питань взаємодії міжнародного права саме з конституційним правом України, а не з внутрішньодержавним правом в цілому.

Сьогодні характеризується тісною взаємодією міжнародного та конституційного права України. Підтвердженням цього слугує узгодження законодавства України з правовими актами провідних міжнародних організацій Європи. Визначні сучасні вітчизняні науковці наголошують, що форми взаємодії національного конституційного і міжнародного права України залежать від концепцій співвідношення внутрішньодержавних і міжнародних правових систем, що втілюються в національних правових доктринах, системах національного законодавства та юридичній практиці кожної окремої держави світу [2, с. 349].

Зазначимо, що розроблено достатньо багато теорій співвідношення національного і міжнародного права. В юридичній літературі ці питання деталізовано висвітлюються в працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених [2, с. 349–351; 3, с. 237–238; 4, с. 65–67; 5, с. 114–116; 6, с. 303–306]. Основоположними теоріями залишаються моністична та дуалістична теорії, хоча вони певною мірою суперечать одна одній. Інші ж теорії є більш гнучкими і спрямовані на спрощення недоліків основних теорій, для яких характерним є більш лояльний характер взаємозв'язку міжнародного та національного права. Найпоширенішими з них є теорії трансформації, інкорпорації, імплементації міжнародних і внутрішньодержавних норм [4, с. 65], рецепції, гармонізації [5, с. 116]. В. Л. Федоренко звертає увагу на те, що саме теорія імплементації на сьогодні залишається найбільш вживаною на практиці [7, с. 66], з чим неможливо не погодитися.

Окремі автори схиляються до думки, що наявність великої кількості теорій само за себе говорить про складність проблеми, про неоднозначність її вирішення в науці [3, с. 238]. Інші ж, навпаки, вважають, що необхідно відмовлятися від певної політичної чи ідеологічної абсолютизації тієї чи іншої теорії, і об'єктивно існує потреба у формуванні більш гнучких концепцій [6, с. 306]. У цілому таке розмаїття теорій необхідно враховувати й при розгляді питання про взаємодію міжнародного та конституційного права України.

У науковій юридичній літературі наголошується, що первинними внутрішніми актами, які підлягають адаптації до міжнародного права, перш за все, виступають конституції (конституційні акти) й тісно пов'язані з ними найважливіші національні закони, що становлять джерела конституційного права. В свою чергу, розвиток конституційного права всередині держав сприяє зміні і вдосконаленню міжнародних правил, надихає міжнародну спільноту на запозичення передового національного досвіду з метою надання йому характеру універсальних принципів і норм [8, с. 12]. Отже, взаємодія конституційного права України і міжнародного права є актуальною темою дослідження для юридичної науки також і тому, що Конституція України виступає основоположним Законом держави, який повинен відповідати прийнятими державами міжнародним зобов'язанням та принципам.

Однією із переваг чинної Конституції України є попередньо закладена вдосконалена база правової системи держави з врахуванням норм міжнародного права. Положення Основного Закону України скеровані на врахування міжнародно-правових норм, що викликано значимістю спільних інтересів держави та необхідністю укріплення міжнародного правопорядку. В умовах євроінтеграційних процесів взаємодія конституційного права України з міжнародним правом визначається окремими правовими механізмами, що закріплені в Основному Законі України. Особливе місце належить механізму імплементації норм міжнародного права у конституційне право України. Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 9 Основного Закону України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, а ч. 2 ст. 19

Закону України «Про міжнародні договори України» закріплює положення про те, що, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору. Доцільно зауважити, що безпосередньо конституції, а не окремі законодавчі акти, багатьох держав світу, зокрема Болгарії, Греції, Естонії, Німеччини, Франції, містять норми, в яких зазначено, що належним чином ратифіковані міжнародні договори мають вищу юридичну силу, ніж закони держави.

Відносини України з іноземними державами світу ґрунтуються, перш за все, на основі ст. 18 Конституції України, яка закріплює положення про те, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права.

Існує ще декілька статей Основного Закону України, в яких здійснюється посилання до міжнародних договорів. Так, наприклад, ст. 26 Конституції України закріплює, що іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. В ч. 4 ст. 55 наголошується, що кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Як зауважує Ю. М. Тодика, наведені конституційні формулювання підтверджують належність України світовому правопорядку, що відображений в міжнародних договорах і в загально визнаних принципах міжнародного права [3, с. 244]. Крім Конституції України, значна частина конституційних актів містить норми, що імплемтують норми міжнародного права. Така тенденція найбільше прослідковується у сфері основних прав і свобод людини і громадянина, хоча Конституція України безпосередньо не встановлює зв'язок між основними правами людини і громадянина з міжнародним правом. Загалом специфіка взаємодії міжнародного права та конституційного права України реалізується на основі вже сталих принципів їх взаємодії.

Слід зауважити також, що передумовою закріплення на конституційному рівні принципу верховенства права було визнання такого принципу міжнародною спільнотою фундаментальним принципом демократії. Так, поняття принципу верховенства права в Конституції України у світлі пріоритету міжнародного права у внутрішньому праві відповідає сучасній доктрині та практиці міжнародного права [9, с. 32].

При розгляді питання взаємодії міжнародного та конституційного права України доцільно враховувати міркування О. В. Скрипнюка. Перспективним, на його думку, напрямом взаємодії конституційного права

України та конституційного права ЄС буде саме імплементація певних договорів ЄС конституційного змісту в чинне законодавство України [5, с. 116], оскільки питання взаємодії конституційного права України із конституційним правом ЄС перебуває в площині теорії та практики співвідношення внутрішньодержавного (національного) та міжнародного (наднаціонального) права. Адже конституційне право ЄС і Євроконституція є явищами наднаціонального права і, відповідно, співвідносяться і взаємодіють з національним правом України, як й інші акти міжнародного права [5, с. 113]. Підтвердженням цього є наявний конституційний досвід держав-учасниць ЄС, що свідчить про внутрішньодержавне конституційне право як відкриту систему, що перебуває у постійному розвитку та взаємодії з міжнародною правовою системою. Таким чином, на думку окремих науковців, зближення національних і міжнародних правових систем сприяє сумісності різних за типологічними та іншими ознаками правових систем та здатності їх взаємодіяти між собою, а також сприяє скороченню відставання ряду національних правових систем від сучасних надбань і вимог правового розвитку людської цивілізації [10, с. 400].

Дослідження з питань взаємодії міжнародного та конституційного права України має вагомим значення, оскільки безпосередньо пов'язане з державою, суспільством, людиною, громадянином. Від ефективної реалізації зазначеної взаємодії залежить розвиток як системи національного законодавства, так і законодавства інших країн світу. Така взаємодія реалізується через чітко визначені правові механізми, найвагомим з яких є імплементація норм міжнародного права в конституційне право України, що визначає сутність, зміст і форми взаємодії. Не виключено, що в майбутньому буде здійснено деталізацію окремих механізмів взаємодії та виявлено найбільш ефективні з них, наприклад, на рівні конституційного права та законодавства. Разом із тим, наскільки б не були бездоганними норми міжнародного права, вони втрачають свою вагу та право на існування, якщо належним чином не реалізуються на практиці, реально не втілюються в життя. Відповідно, поряд із імплементацією норм міжнародного права у конституційне право України, доцільно створювати механізми, що забезпечують реалізацію вказаних норм на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зимненко Б. Л. Международное право и правовая система Российской Федерации: Общая часть: курс лекций / Б. Л. Зимненко. – М. : Статут; РАП, 2010. – 416 с.
2. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : Академічний курс : підручник : у 2 т. / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко; за ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Юридична думка, 2006–2008. – Т. 1. – 2006. – 544 с.
3. Тодыка Ю. Н. Конституция Украины – Основной Закон государства и общества : учеб. пособ. / Ю. Н. Тодыка. – Харьков: Факт, 2001. – 382 с.
4. Гаврилов В. В. Теории согласования международных и внутригосударственных норм / В. В. Гаврилов // Государство и право. – 2005. – № 12. – С. 61, 65–67.
5. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України : академічне видання / О. В. Скрипнюк. – Х. : Право, 2009. – 468 с.
6. Волошин Ю. О. Особливості формування моністичних концепцій співвідношення міжнародного та внутрішньонаціонального права та їх роль у розвитку міждержавної інтеграції / Ю. О. Волошин // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 1. – С. 303–307.
7. Федоренко В. Л. Національне і міжнародне конституційне право: порівняльно правові аспекти / В. Л. Федоренко // Порівняльно-правові дослідження. – 2006. – № 2. – С. 65–67.
8. Конохова И. А. Международное и конституционное право: теория и практика взаимодействия / И. А. Конохова. – М. : Формула права, 2006. – 496 с.
9. Денисов В. Н. Статус міжнародних договорів в Конституції України / В. Н. Денисов // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – № 1. – С. 29–36.
10. Луць Л. А. Проблеми взаємодії національних та міждержавних правових систем / Л. А. Луць // Правова держава. – 2002. – Вип. 13. – С. 394–400.